

Enkele opmerkingen.

Aryan van der Leij

De motie Rog c.s. (Kamerstuk 31 293, nr. 528) stelt voor:

- 1) onderzoek te (laten) doen naar de oorzaken van de afgenomen leesvaardigheid van leerlingen in het funderend onderwijs
- 2) advies uit te brengen over de noodzakelijke interventies om de leesvaardigheid weer op peil te brengen.

Ad 1) Oorzaken

Taalvaardigheid als cruciale voorwaarde. Volgens (inter)nationaal onderzoek zijn de taal- en leesvaardigheid al meer dan 60 jaar een punt van zorg. Dat bewustzijn was het gevolg van groeiend begrip voor kansenongelijkheid op basis van thuismilieu (i.h.b. sociaal-economische status, c.q. opleidingsniveau ouders) en de compenserende rol die het onderwijs daarin moest spelen om die achterstand bij aanvang – vooral taal en ‘academische attitude’- weg te werken (te ‘nivelleren’). Gevolg: beleid gericht op onderwijsachterstandenbeleid, inmiddels mede in de vorm van Voor- en Vroegschoolse Educatie. Waarom werkt dat niet naar behoren? Omdat het probleem veel groter is (geworden) dan gedacht: de verschillen in taalontwikkeling zijn, van het begin af, zo enorm, dat ze de compenserende kwaliteit van de school (inclusief VVE in psz) te boven gaan: druppel op een gloeiende plaat.

Leesvaardigheid als cruciale voorwaarde. Een van de belangrijkste redenen waarom het probleem nu nog groter is dan vroeger, is dat de ‘technische’ leesvaardigheid – de techniek van het ontsleutelen van de schriftelijke code – afneemt. Daar zijn diverse oorzaken voor te noemen. Belangrijkste zijn dat op veel scholen niet voldaan wordt aan de kenmerken van effectief beheersingsgericht onderwijs. Die kenmerken zijn: directe instructie, convergente differentiatie (‘nivelleren’ door instructie en oefening aan te passen aan de behoeften van leerlingen), feedback, preventieve interventie ter voorkoming van leesproblemen in geval van risico’s in groep 2-4, continuïteit van oefening in vloeiend lezen in groep 4-8, de inzet van (peer) tutors. Voor al deze kenmerken is overtuigende wetenschappelijke evidentie (zie bijv. Hattie, 2002). In 2008 heeft de commissie Dijsselbloem echter geconstateerd dat het onderwijs zich niet altijd ontwikkelt op basis van dit soort evidentie en geadviseerd daar paal en perk aan te stellen. Dat geldt m.b.t. het leesonderwijs voor niet-‘evidence-based’ methoden en ideologieën die ongeschikt zijn voor het aanleren van basisvaardigheden. Ik noem: (zelf)ontdekkend leren, probleemgestuurd leren, onderzoekend leren, ervaringsgericht onderwijs. Mogelijk geschikt voor het aanleren van natuurwetten (als de uit een boom valt, leer je vanzelf de zwaartekracht kennen), maar ongeschikt voor het aanleren van een cultureel bepaalde vaardigheid als de instrumentele vaardigheid in lezen (en spelling).

Ad 2) Interventies

Interventies m.b.t. de taalvaardigheid. Er is veel kennis voor handen voor taalstimulering thuis en binnen psz en groepen 1-2 (zie o.a. werk van Van Steensel e.a.). Breid de toepassing daarvan uit. Dat kost uiteraard de nodige investering. Belangrijk is dat in VVE in groep 1-2 ook aandacht besteed aan ontluikende geletterdheid en voorbereidend lezen. Veel leerlingen uit achterstandsgezinnen missen van huis uit de kennismaking met het schriftsysteem, zowel in de zin van voorlezen als met letters en klanken en zijn afhankelijk van de school om dat gemis te compenseren. Integreer VVE dus met Protocol Preventie Leesproblemen groep 1 en 2 (ECN).

Interventies m.b.t. leesvaardigheid: introduceer vroegtijdige extra interventie in de periode groep 2-4 voor ongeveer 25 % risicoleerlingen (directe instructie, veel herhaling, 'modeling', feedback). Daar zijn geschikte computerprogramma's voor die aangeboden worden door tutors (zie bijv. Bouw!¹). Introduceer/verbeter bovendien directe instructie in groep 3-8 (basismethoden met verlengde instructie; zie bijv. projecten Vernooy, Houtveen, Bosman, Blok/Oostdam, e.a.). Maak gebruik van tutors om extra handen te krijgen. Tijdsbesteding is daarbij van belang: er dient veel tijd te worden aan beheersingsleren, van ontluikende geletterdheid via voorbereidend, aanvankelijke en voortgezet lezen tot en met vloeiend lezen. Onderwijseffectiviteit is in de eerste plaats instructie-effectiviteit.

Een 'lerende school' als cruciale voorwaarde. Verbetering en behoud van onderwijskwaliteit zijn, volgens internationale onderzoek, gebaseerd op: a) gedeelde visie, b) gebruik maken van informatie (o.a. van 'good practice'), c) bespreken en vastleggen van aanpak, d) het scheppen van voorwaarden en e) het aanbieden van differentiele zorg, aangestuurd door de schoolleiding, deels gedelegeerd naar coördinatoren. Essentieel is dat het hele schoolteam er aan meewerkt, de school dient een 'lerende organisatie' te zijn (zie ook POraad die McKinsey citeert: continue verbetercultuur²). Volgens de Inspectie (o.a. 2019) is echter op de helft van de scholen de zorg niet op orde³. Volgens eigen onderzoek met een vragenlijst met items die de onder a) t/m e) genoemde kenmerken in kaart brengen, geven veel leerkrachten, IBers e.d. professionals aan dat er veel aan ontbreekt: er wordt weinig tot geen informatie van anderen gebruikt, plan van aanpak is er niet, overdracht wanneer er wisseling van personeel is gebeurt niet, monitoring vindt te weinig plaats, gemeenschappelijke visie en bespreking zijn er onvoldoende, etc.. Nog een opvallend feit is dat veel leerkrachten helemaal niet weten wat er (elders) op school gebeurt⁴. Het ideaal van een gemeenschappelijke 'lerende school' is dus vaak ver te zoeken. Volgens een recent onderzoek (Schenke e.a., 2020⁵) is gemeenschappelijkheid echter juist kenmerkend voor excellente scholen die '... de aandacht voor onderwijskwaliteit en de onderwijsvisie van hun school laten doorwerken tot in de haarvaten van de organisatie'. Daarbij is 'de professionaliteit van het team een voorwaarde ... voor werkelijk gedeeld eigenaarschap'. Aansturing door de schoolleider is essentieel. Daarnaast zijn 'mogelijkheden ... om ervaringen te delen en te leren van elkaar' via partnerschappen een kenmerk van excellentie ('lerende school' via bovenscholse samenwerking). Schenke et al. (2020) concluderen: 'Een kwaliteitsverbetering in het gehele onderwijsstelsel vraagt om een systeembenadering en om het delen en demonstreren van goed werkende praktijken van scholen'. Het Samenwerkingsverband Passend Onderwijs is hier een ideaal platform voor, maar fungeert in vele gevallen niet als zodanig. Stimuleer de schoolbesturen om samenwerking te versterken en de SWV-en in die richting te sturen.

Herstel het aanleren van de basisvaardigheden als primaire doelstelling van de POschool. Er komt veel te veel op de scholen af dat de aandacht afleidt van de reden waarom de school ooit is opgericht: kinderen geletterd maken. Nu worden de schoolteams weer belaagd door curriculum.nu en een leesoffensief dat via de motivatie probeert te repareren wat er fundamenteel ontbreekt: een vloeiende leesvaardigheid. Beter lezen leidt tot meer lezen en tot meer motivatie om dat te doen,

¹ Van der Leij (2016). <https://www.lexima.nl/preventie/bouw>

² <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/onderzoek-mckinsey-laait-zien-dat-structurele-investeringen-in-onderwijs>

³ Inspectie van het Onderwijs (2019). *Dyslexieverklaringen. Verschillen tussen scholen nader bekeken*. Utrecht.

⁴ Van der Leij, Struiksma & Ruijsenaars (2019, 2020). *Blauwdruk Duurzame Aanpak Leesproblemen*, voor details en informatie: stuur mail naar d.a.v.vanderleij@uva.nl.

⁵ Schenke, W., Weijers, D., Emmelot, Y., Karssen, M., Breetvelt, I., Van Stigt, A. & Boogaard, M. (2020). *Kenmerken en voorbeeldfunctie van Excellente scholen. Hoe excellent zijn Excellente scholen?* Amsterdam: Kohnstamm Instituut. (Rapport 1045, projectnummer 40802).

het is niet omgekeerd. Investeer in de verbetering van de leesvaardigheid die de leerling is staat stelt om zijn kennis van de wereld te vergroten. Ook in de 21ste eeuw blijven lezen en spellen essentieel voor verdere educatie en participatie in de maatschappij. Te veel leerlingen verlaten de school zonder die bagage.

Tenslotte, een universitaire opleiding als cruciale voorwaarde. Investeer in de toekomst. Ga na hoeveel aandacht er in de PABO's wordt besteed aan lezen (inclusief voorlezen, begrijpend en vrije tijdslezen) (dat is waarschijnlijk weinig) en verhoog die aandacht. Verhoog het niveau van de aanstaande onderwijsgevende. Maak van de PABO een geheel universitaire opleiding (zie Radboud Universiteit, Anna Bosman). In die opleiding wordt aandacht besteed aan het praktisch toepassen van wetenschappelijke kennis en aan de wijze waarop die kennis kan worden verworven en uitgebreid (als voorwaarde voor de 'lerende school').